

RAAP-rapport 1716

Reggeherstelproject de Tatum

Gemeente Hellendoorn

**Een archeologische begeleiding bij uitvoering
graafwerkzaamheden**

Colofon

Opdrachtgever: Waterschap Regge en Dinkel

Titel: Reggeherstelproject De Tatums, gemeente Hellendoorn; een archeologische begeleiding bij uitvoering graafwerkzaamheden

Status: eindversie

Datum: 27 november 2008

Auteur: dr. N.W. Willemse

Bestandsnaam: RA1716-HETA.doc

Projectcode: HETA

Projectleider: dr. N.W. Willemse

Projectmedewerkers: drs. E.C. Pronk & D. Kastelein, Ma.

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: 24605

Autorisatie: drs. H.F.A. Haarhuis

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294 - 491500

telefax: 0294 - 491519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2008

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van het Waterschap Regge en Dinkel heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in de periode van 17 september tot en met 1 oktober 2007 een archeologische begeleiding uitgevoerd tijdens graafwerkzaamheden in het gebied bekend onder de naam De Tatum in het Reggedal, gemeente Hellendoorn (figuur 1).

Tijdens de archeologische begeleiding zijn in het projectgebied De Tatum géén archeologische resten *in sensu stricto* aangetroffen. Wel is tijdens de begeleiding een in essentie middeleeuws vloeiveide (cultuur)landschap aangetroffen. In begeleidingszone 1 (AMK-terrein 13374) zijn onder het ter plaatse aanwezige en afgegraven plaggendek geen archeologische sporen en/of artefacten aangetroffen. Hier bestond de ondergrond uit relatief nat en laaggelegen dekzand. In begeleidingszone 2 is in beddingzand onder een afdekkende veenlaag één fragment aardewerk uit de 16e t/m 18e eeuw gevonden.

Aanbevolen wordt om bij soortgelijke vervolprojecten, waarbij sprake is van een grote kans op het aantreffen van archeologische resten en/of grondsporen, voorafgaand aan de archeologische begeleiding/inspectie een kort bureau- en veldonderzoek te laten plaatsvinden (historisch kaartonderzoek, bestudering digitale hoogtemodellen, luchtfoto's en verkennend geo-archeologisch booronderzoek). De resultaten van dit onderzoek vormen dan het uitgangspunt voor het begeleiden van (kansrijke gedeelten van) de niet-archeologische graafwerkzaamheden en het duidelijker omschrijven van relevante begeleidings- en onderzoeksdoelen. Hierdoor wordt de archeologische inzet geoptimaliseerd zodat de kosten efficiënter en doelgerichter worden benut.

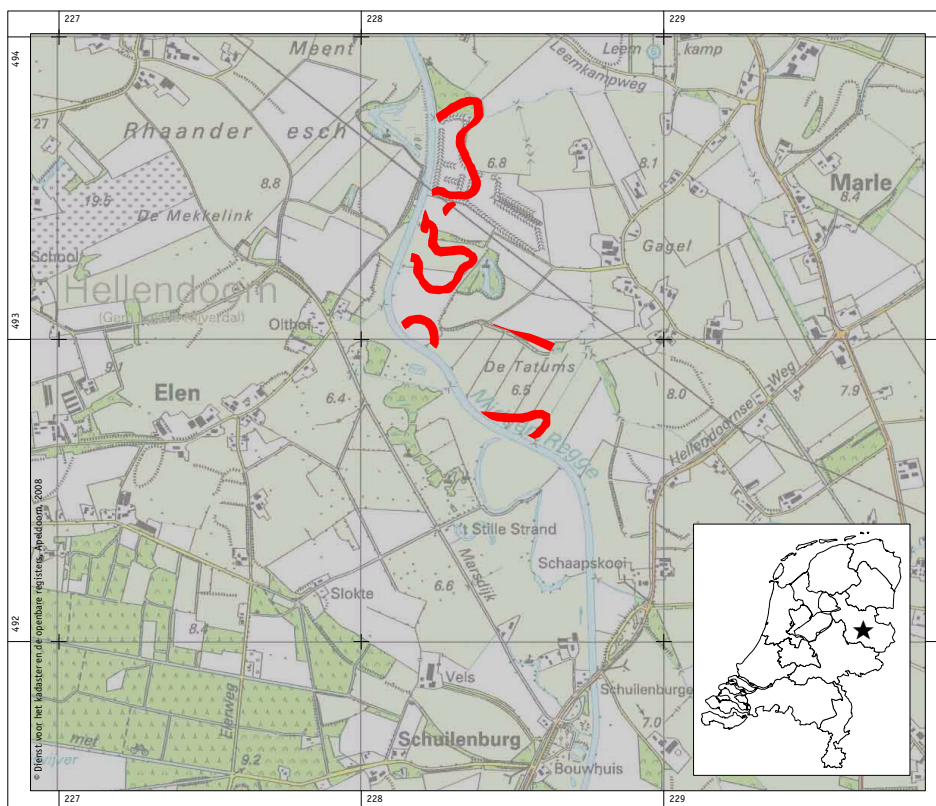
Inhoud

3	Samenvatting
5	1 Inleiding
5	1.1 Kader en doelstelling
6	1.2 Administratieve gegevens
7	1.3 Onderzoeksopzet en richtlijnen
9	2 Beknopt bureauonderzoek
15	3 Veldonderzoek
15	3.1 Methoden
16	3.2 Resultaten
21	4 Conclusies en aanbevelingen
21	4.1 Conclusies
21	4.2 Aanbevelingen
23	Literatuur
23	Gebruikte afkortingen
24	Verklarende woordenlijst
25	Overzicht van figuren, tabellen en kaartbijlagen

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van het Waterschap Regge en Dinkel heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in de periode van 17 september tot en met 1 oktober 2007 een archeologische begeleiding uitgevoerd tijdens graafwerkzaamheden in het gebied bekend onder de naam De Tatums in het Reggedal, gemeente Hellendoorn (figuur 1). De Regge is de belangrijkste rivier in het westelijk deel van Twente. Het is de hoofdader waarop een groot aantal beken en zijlopen afwatert. De Regge vormt de verbinding tussen de Schipbeek ten zuiden van Goor en de Overijsselse Vecht ten zuiden van Ommen. In de perioden 1848-1879, 1894-1913 en 1925-1935 is de Regge gekanaliseerd. De kanalisatie leidde ertoe dat nagenoeg alle meanders zijn afgesloten van de rivier. De Regge is door de jaren heen veranderd van een meanderend riviertje tot een waterloop die is ingeklemd tussen onderhoudspaden.

Figuur 1. Ligging van projectgebied Reggeherstel De Tatums (rood); inzet: ligging in Nederland (ster).

Het project Tatums is een van de Reggeherstelprojecten van het Waterschap Regge en Dinkel waar in samenwerking met gemeenten en natuurbeschermingsorganisaties de Regge wordt omgevormd tot een meer dynamisch en veerkrachtig systeem. Hiermee wordt tevens een groter waterbergend vermogen gecreëerd en ruimte geboden voor natuurontwikkeling. Het waterschap geeft er invulling mee aan geaccordeerde beleidsstukken als de Reggevisie (Dienst Landelijk gebied & Waterschap Regge en Dinkel, 1997), het Waterbeheerplan 2002-2005 (Waterschap Regge en Dinkel, 2002) onderhoudsbeheerplannen en de retentienota (zie Arcadis, 2001; Royal Haskoning, 2004). De ruimtelijke ontwikkelingen van de Reggeherstelprojecten sluiten aan op de zogenaamde robuuste verbindingen die door de provincie Overijssel worden aangebracht om tot een samenhangende Ecologische Hoofdstructuur te komen (Nota Ruimte).

De archeologische begeleiding van het Reggeherstelproject De Tatums diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Leidraad voor de archeologische begeleiding was het Programma van Eisen (PvE) dat op 5 juli 2007 door de provinciaal archeoloog van de provincie Overijssel (drs. S. Wentink) is opgesteld (Wentink, 2007: *Programma van Eisen archeologische begeleiding De Tatums*, 5 juli 2007). In het PvE worden de inhoudelijke en uitvoeringstechnische voorwaarden beschreven waaraan opdrachtgever (Waterschap Regge en Dinkel) en opdrachtnemer/uitvoerder (RAAP Archeologisch Adviesbureau) moeten voldoen.

1.2 Administratieve gegevens

- *Registratienummers/codes*: ARCHIS-onderzoeksmeldingnummer/CIS-code: 24605; RAAP-code: HETA
- *Type onderzoek*: archeologische begeleiding
- *Periode van uitvoering*: 17 september tot en met 1 oktober 2007
- *Adres/locatie*: Heuverteeg te Hellendoorn (figuur 1)
- *Onderzoeksvraag en plan van aanpak*: zie Programma van Eisen (Wentink, 2007)
- *Opdrachtgever*: Waterschap Regge en Dinkel (WRD), Kooikersweg 1, 7609 GA Almelo; Postbus 5006, 7600 GA Almelo, 0546 83 2525.
- *Projectleider-WRD*: Ben J.M. Ordelmans, 0546 83 25 07; e-mail: b.j.m.ordelmans@wrd.nl
- *Toeziethouder WRD*: Koen Bleumink
- *Uitvoerder archeologie*: RAAP Oost-Nederland, projectleider dr. N.W. Willemse; projectmedewerkers: drs. E. Pronk, D. Kastelein, Ma.
- *Bevoegd gezag*: Provincie Overijssel: drs. S. Wentink (provinciaal archeoloog; Het Oversticht).
- *Depot*: Provinciaal depot te Deventer
- *Uitvoerder*: Negam BV, de heer Sjouke Hiemstra, Marconistraat 32, 7575 AR Oldenzaal.

1.3 Onderzoeksofzet en richtlijnen

De geplande ingrepen betreffen het uitgraven van (delen) van de 19e eeuwse meanderbochten van de Regge op de rechteroever van de huidige watergang. Langs de oeverzones is een schuin talud aangelegd. Tevens zijn bestaande greppelsystemen gedempt, begeleidende vegetatie (bosschages langs de greppels) weggehaald en duikers en andere kunstwerken verwijderd. Op 2 locaties zijn moeraszones gecreëerd door het verlagen/uitgraven van het maaiveld. De ingrepen staan aangegeven op kaartbijlage 1. De tekening is gebaseerd op de bestektekening 2 van Eelerwoude (Eelerwoude projectnummer 1819.1).

Voorafgaand aan de begeleiding is géén archeologisch vooronderzoek in de vorm van een gericht archeologisch of cultuurhistorisch bureauonderzoek uitgevoerd. Alleen het PvE (Wentink, 2007) bevat beknopte archeologisch-landschappelijk relevante informatie. Om een verantwoorde inschatting te maken van te begeleiden zones is in afwijking op het PvE een beknopt bureauonderzoek uitgevoerd. Het bureauonderzoek is beperkt gebleven tot het bestuderen van historisch kaartmateriaal, archeologische gegevens en digitale hoogtegegevens ontleend aan het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). Overige relevante gegevens zijn beknopt omschreven in het PvE. Daarnaast is op locatie een kort overleg gevoerd tussen aannemer (Negam B.V./ dhr. S. Hiemstra), opdrachtgever (Waterschap Regge en Dinkel, dhr. B. Ordelmans) en RAAP (N. Willemse en E. Pronk). Direct aansluitend is een verkennend geo-archeologisch veldonderzoek uitgevoerd om een beter onderbouwde indruk te krijgen van de archeologische potentie van de te vergraven zones in het Reggedal.

De archeologische begeleiding is uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het Handboek ROB-specificaties (Brinkkemper e.a., 1998). RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instelling die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.1) en die deel uitmaakt van de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; www.sikb.nl). Zie tabel 1 voor de dateringen van de in dit rapport genoemde archeologische perioden.

Chrono-stratigrafie		Biostratigrafie	Archeologische perioden										
Tijd(vak)		Pollenzone			Gecalibreerd								
Holoceen		Subatlanticum	Nieuwste tijd		C	1850							
			Nieuwe tijd		B	1650							
					A	1500							
			Middeleeuwen	Laat	B	1250							
					A	1050							
				Vol	D	900							
					C	725							
				Vroeg	B	525							
					A	450							
			Romeinse tijd	Laat		270							
				Midden		70 na Chr.							
				Vroeg		12 voor Chr.							
			IJzertijd	Laat		250							
				Midden		500							
				Vroeg		800							
			Bronstijd	Laat		1100							
				Midden		1800							
				Vroeg		2000							
			Neolithicum	Laat		2850							
				Midden		4200							
				Vroeg		4900/5300							
Mesolithicum	Laat		6450										
	Midden		7100										
	Vroeg		8800										
Pleistocene	Weichselien	Laat Glaciaal	Prehistorie Steentijd		Paleolithicum								
							Pleniglaciaal	Laat					
										Vroeg Glaciaal	Midden		
		Late Dryas											
		Allerød											
		Vroege Dryas											
		Bølling											
	Denekamp												
	Hengelo												
	Moershoofd												
	Odderade												
	Brørup												
	Amersfoort												
	Eemien												
	Saalien												
Holsteinien													
Elsterien													
Cromerien													
					35.000								
					300.000								

Tabel 1. Geologische en archeologische tijdschaal.

2 Beknopt bureauonderzoek

Cultuurlandschappelijke, archeologische en historisch-geografische kenmerken

Doel van de beknopte bureaustudie was om voorafgaand aan de feitelijke begeleidingswerkzaamheden een onderbouwde indruk te krijgen van de archeologische potentie van de te ontgraven landschappelijke zones. Doel van de graafwerkzaamheden was onder andere beekherstel. Het waterschap heeft ervoor gekozen om de gedempte 19e eeuwse beekloop in dit gebied te reactiveren. Daartoe is kaartonderzoek uitgevoerd en is in het veld middels boringen de gedempte oude loop opgespoord.

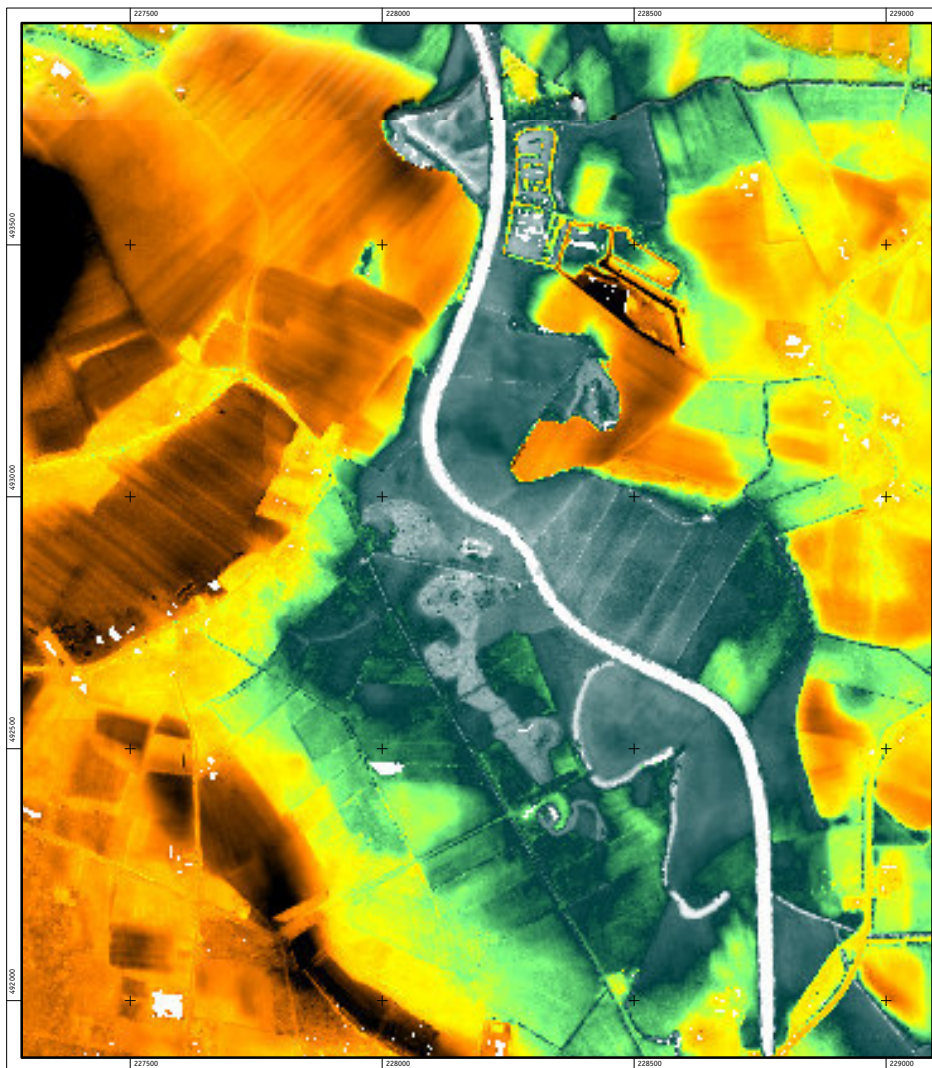
Aan weerszijden van de dalvlakte zijn archeologische terreinen bekend (kaart-bijlage 1). Het monumententerrein (AMK-terrein van hoge archeologische waarde) met het AMK-monumentnummer 13375 aan de linkerkant van de dalvlakte betreft een deel van de Rhaander Esch waar tijdens een archeologische veldverkenning sporen van bewoning uit de 12e eeuw en de Prehistorie zijn gevonden (ARCHIS-waarnemingsnummer 19283). Aan de rechterzijde van de dalvlakte zijn onder het plaggendek van de Neurummer Esch door amateur-archeologen tientallen aardewerkfragmenten uit de IJzertijd aangetroffen en gemeld (ARCHIS-waarnemingsnummer 13087). De hele es heeft de status van terrein van hoge archeologische waarde (AMK-monumentnummer 13374). Binnen eenzelfde archeologisch-landschappelijke context liggen de AMK-terreinen 13373 (terrein van hoge archeologische waarde; es waar sporen van bewoning uit het Neolithicum [vuurstenen artefacten en een kwartsitische klopsteen], IJzertijd/inheems-Romeinse tijd [fragmenten handgevormd aardewerk en een schaalrand] en AMK-terrein 13365 (terrein van hoge archeologische waarde; deel van escomplex waar resten van een nederzetting uit de IJzertijd zijn aangetroffen). Relevant is verder het net zuidelijker gelegen terrein met de resten van havezate 'Schuilenburg', vroeger 'ter Molen geheten' (AMK-monumentnummer 2503). De Schuilenburg lag op een strategisch punt, namelijk daar waar de hoofdweg van Zwolle naar Twente de rivier de Regge kruiste. In 1339 wordt het huis voor het eerst genoemd. Omstreeks 1780 vermeldt een schrijver dat van het huis "niets meer te zien is, behalven van de gragten". Op de Hottinger atlas (1788-1792; Versfelt, 2003) wordt melding gemaakt van een watermolen. Ook de bijhorende Molenkolk en overlaat zijn op deze kaart zichtbaar.

Relevant voor de archeologische begeleiding van beekdalvlakten is de vraag in hoeverre delen van het toenmalige beekdallandschap (dus contemporain met de bewoningsfasen) in de dalvlakte bewaard zijn gebleven. De natuurlijke beekdal-

vlakte van de Regge is een zeer dynamisch landschap waar door continue verplaatsing van meanderbochten grote delen van de ondergrond vrijwel continu worden geërodeerd en opnieuw afgezet. Aan de binnenzijde van de beeklopen ontstaan zandige kronkelwaardcomplexen (beddingafzettingen) die tot meters diep oudere afzettingen geërodeerd kunnen hebben. Ook de hierin aanwezige archeologica worden hierbij opgenomen en gehersedimenteerd (verspoeld). Aan de buitenzijde van de meanderbochten komt alleen een stootoever voor. Buiten de stootoeveren kunnen nog oudere (fossiele) delen van de beekdalvlakte voorkomen. Indien dit afzettingen betreft die qua ouderdom gelijktijdig zijn met de bewoningsfasen van omliggende nederzettingen, kan aan deze afzettingen vanwege de archeologische informatiewaarde een hoge archeologische waarde worden toegekend (RACM, 2007). Hoe oud de verschillende delen van de (ondergrond van de) beekdalvlakten van de Regge zijn, is met de huidige zeer gebrekkige kennis van de Oost-Nederlandse beekdalen niet te zeggen. Alleen op basis van historisch kaartonderzoek en bestudering van maaiveldreliëf valt daar een eerste indruk van te verkrijgen.

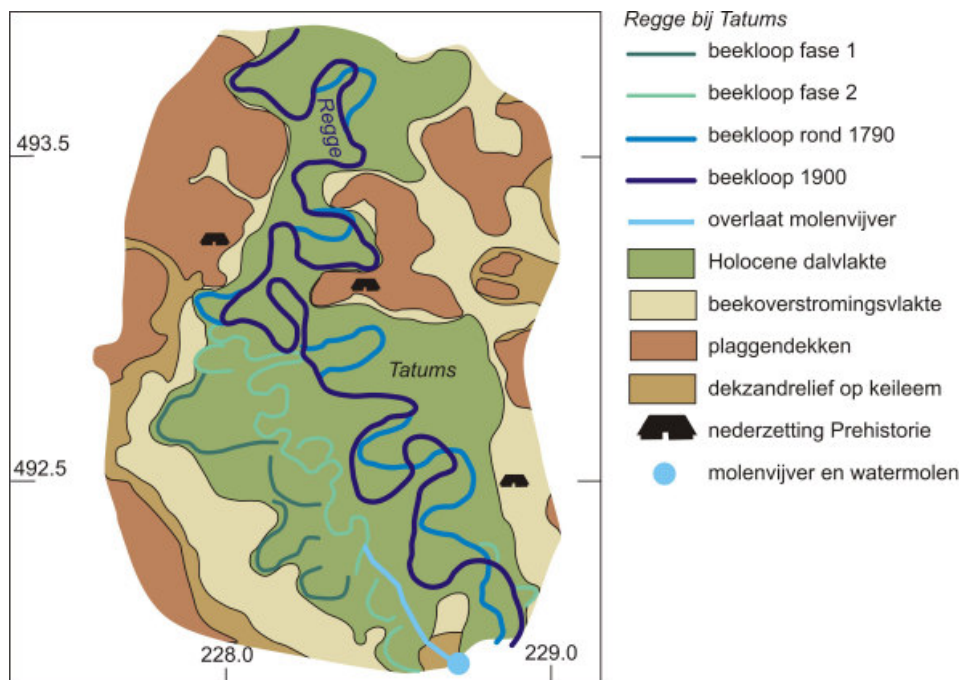

Figuur 2. Uitsnede van een 19^e eeuwse Bonneblad (Robas Producties, 1990: blad 340 Hellen-doorn; opgenomen 1882/1883). Helemaal rechts onderin is de molenkolk van de watermolen van Havezate de Schuilenburg zichtbaar. Centraal het systeem van haaks op de toenmalige beek aangelegde systeem van vloeiwederslootjes.

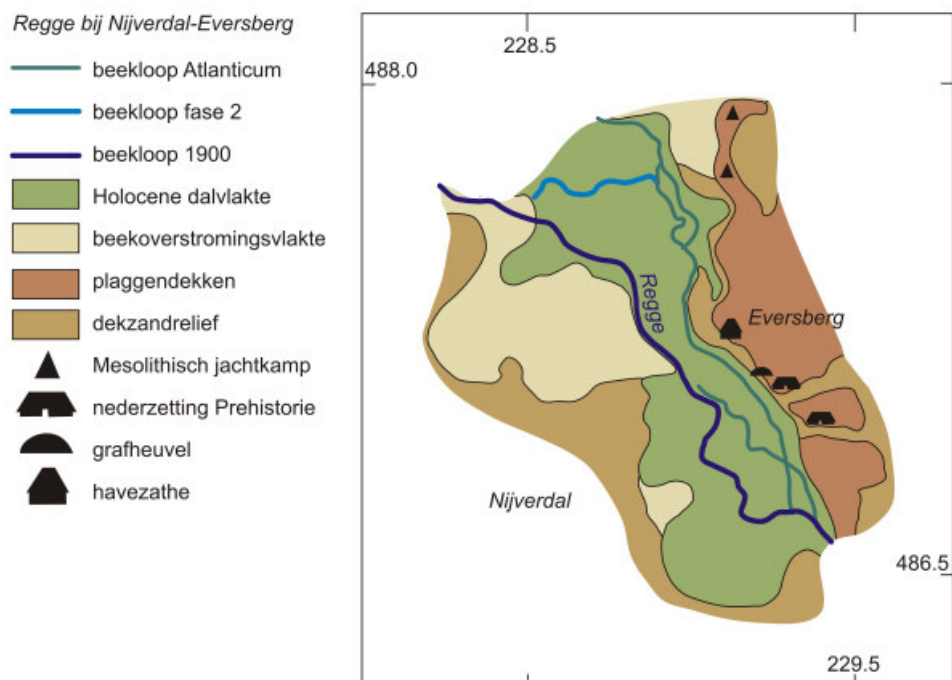

Figuur 3. Hoogtemodel van het reliëf op maaiveldhoogte met toegevoegde schaduwing. Gegevens ontleend aan het Actueel Hoogtemodel Nederland. In rood en geel de ligging van escomplexen. In blauwgroen de globale ligging van de dalvlakte. In blauwwit de globale ligging van de meandergordels (bron: Adviesdienst Geoinformatie Rijkswaterstaat/AGI-ICT; bewerking RAAP).

Voor het kaartonderzoek zijn de kaarten van de Hottinger-atlas en de Bonnekaarten (figuur 2; blad 340 Hellendoorn [1882/1883]; Robas producties, 1990) gebruikt. Zoals eerder vermeld staat op de Hottinger atlas een watermolen ingetekend ter hoogte van de voormalige Havezathe Schuilenburg. De overlaat takt af op een toentertijd nog gedeeltelijk aanwezige beekloop. Beide elementen zijn nu nog in afbeeldingen van het reliëf op maaiveldhoogte zichtbaar (figuur 3). Tijdens de veldbezoeken zijn langs enkele historische erven aan weerszijden van de dalvlakte nog waterraderen aangetroffen die mogelijk dienst hebben gedaan in opgeleide beken langs de dalvlakte. Opvallend verder is het op de 19e eeuwse Bonnekaart gekarteerde patroon van greppels en slootjes haaks op de toenmalige beek. Vroeger werd het slibrijke beekwater via natuurlijke verval over graslanden geleid om de graslandproductie/hooiopbrengst te verhogen. De percelen inundeerden bij hoge waterstanden van de Regge. Door het vruchtbare slibrijke overstromingswater produceerde het grasland meer: men kon wel tot drie keer per jaar oogsten. Ook werd de graszode vorstvrij gehouden, zodat de grasgroei in het voorjaar snel op gang kon komen. Bovendien

*Figuur 4. Geomorfoloogische/geomorfo-
genetische reconstructie van de dalvlakten van de Regge bij Tatums en Nijverdal-Eversberg. Hier komen brede dalvlakten voor waar in de ondergrond verschillende holocene meander-gordels bewaard zijn gebleven bron: N. Willemse/RAAP).*

werden zo schadelijke insecten en mollen verdreven. Om het overstromingswater snel op en van de graslanden te krijgen, zijn greppelsystemen aangelegd. Verder was de beekdalvlakte ingericht met sluisjes, duikers, greppels en lage walletjes.

Restanten van deze structuur zijn op recente luchtfoto's (o.a. figuur 5) nog goed herkenbaar. Op basis van de historische kaarten en de reliëfkaarten van de maai-veldhoogten moet worden aangenomen dat een groot deel van De Tatums lange tijd een dergelijke afwateringssysteem heeft gekend en als zeer gaaf historisch beekdallandschap (met zichtbare landschapselementen en historisch ecologische relictten) kan worden aangemerkt. Bij de gebiedsinrichting is hier echter geen rekening mee gehouden en is gekozen voor het dempen van de 'greppels' en het verwijderen van de (restanten van de) begeleidende bosschages en de kunstwerken.

Figuur 5. Hoogwatersituatie op 19 januari 2007 van De Tatums. De luchtfoto is genomen ter hoogte van de Schuilenburg richting het noorden (bron: Waterschap Regge en Dinkel/Aerofoto Brummen).

Op basis van de ligging van de laagwaterbeddingen van de Regge in de late 18e eeuw en de late 19e eeuw is een indruk verkregen van de verplaatsing van de beek (figuur 4). Op basis hiervan zijn de 18e en 19e eeuwse kronkelwaardcomplexen aan te geven waar (met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid) geen archeologisch waardevolle resten *in situ* voorkomen. Tijdens de gebiedselectie van te bege-

leiden zones is hier rekening mee gehouden: voornamelijk werkzaamheden aan de oevers van de laat 19e eeuwse stootoevers zijn begeleid. Op basis van de reliëfkaarten van maaiveldhoogten (figuur 3) is ook de ligging van de (mogelijk) middeleeuwse meandergordel van de Regge te begrenzen. Tijdens het veldbezoek (vooronderzoek) bleek deze grotendeels gedempt met sloopafval (baksteen, hout) en dichtgegroeid met een broekbosvegetatie en drijftil.

De verschillende bewaard gebleven meandergordels die in het maaiveld te herkennen zijn, zijn een gevolg van het feit dat de Regge ter hoogte van De Tatums door een opvallend brede dalvlakte stroomt. Het lijkt waarschijnlijk dat de grondmoreneruggen (met keileem bepleisterde stuwwallen) ter hoogte van de Rhaander en Neurummer es een relatief erosieresistente drempel in het landschap hebben gevormd waar de Regge zich maar beperkt heeft kunnen insnijden. Het lokaal verlies aan verhang in deze zone heeft geleid tot een breed uitwaaiende beekdalvlakte waar meerdere individuele meandergordels zijn ontwikkeld. Het zijn juist dergelijke zones in de beekdalen waar de kans op bewaard gebleven fossiele beekafzettingen het grootst is. De resultaten van het landschappelijk onderzoek zijn samengevat weergegeven in figuur 4.

3 Veldonderzoek

3.1 Methoden

Het uitvoeren van een inventariserend veldonderzoek in de natte terreindelen van Oost-Nederland zorgt voor de nodige problemen. De methoden die gebruikelijk zijn op de hooggelegen pleistocene zandgronden (m.n. oppervlaktekartering, booronderzoek en proefsleuven) kunnen er niet zomaar worden toegepast. Niet alleen is in de natte gebiedsdelen overwegend sprake van een bodembedekkende vegetatie waardoor oppervlaktekartering onmogelijk is, ook bestaat de bodem vaak uit jonge afzettingen die alle oudere (archeologisch relevante) niveaus afdekken. Anders dan op de hogere pleistocene gronden, waar archeologische resten zich vaak over een bepaalde oppervlakte uitstrekken, gaat het in natte landschappen vaak om bruggen, visfuisen, kano's, jachtattributen, rituele deposities, afvallagen van aangrenzende nederzettingsterreinen, etc. Dergelijke structuren, resten en grondsporen zijn van dien aard (vaak puntlocaties van zeer kleine omvang) dat ze zich moeilijk door middel van een klassiek prospectief booronderzoek laten opsporen. Daarbij komt nog dat het bijzonder moeilijk is om aan de hand van boringen organische artefacten te onderscheiden van zogenaamde ecofacten. Vanwege de hoge grondwaterstand is een (proef-)zoekersleuvenonderzoek ter vervanging van een booronderzoek of een oppervlaktekartering als gevolg van de noodzakelijke bronbemaling waarschijnlijk financieel onrealistisch.

Aangezien het traditionele voortraject (een inventariserend veldonderzoek) naar verwachting onvoldoende informatie zal opleveren om tot een betrouwbare waardestelling te komen of financieel niet haalbaar is, is conform de KNA (www.sikb.nl) door 't Oversticht gekozen voor een archeologische begeleiding tijdens de niet-archeologische graafwerkzaamheden in het projectgebied De Tatums (selectiebesluit Wentink, 2007).

De niet-archeologische graafwerkzaamheden

In het kader van de herinrichting van het projectgebied De Tatums zijn de volgende niet-archeologische graafwerkzaamheden uitgevoerd (Eelerwoude tekening 2; project 1819.1; zie verder bijlage 1):

- aanleg en uitgraven nieuwe meanders volgens gebiedsplan;
- aanleg van taluds t.b.v. natuurvriendelijke oevers;
- aanleg van moeraszones (ondiep verlagen maaiveld);
- dempen greppels en verwijderen duikers.

Veldverkenning

Tijdens de veldverkenning op 17 september zijn op basis van het bureauonderzoek 14 boringen verricht om inzicht te verkrijgen in de opbouw van het bodemprofiel en de aanwezigheid van archeologisch relevante afzettingen. Gezien de tijdsdruk zijn de boringen niet conform NEN 5104 beschreven (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989) of op exacte locatie ingemeten. Tijdens het booronderzoek zijn alleen relevante (afwijkende) lagen genoteerd en summier beschreven.

Archeologische begeleiding tijdens uitvoering werkzaamheden

Archeologische begeleiding tijdens de uitvoering houdt in dat, in overleg met opdrachtgever en aannemer, ruimte wordt gecreëerd om archeologische waarnemingen te verrichten zonder dat deze de voortgang van de graafwerkzaamheden belemmeren. De locaties zijn bepaald aan de hand van de bureaugegevens en het verkennend booronderzoek. Begeleidingszone 1 ligt direct tegen de rand van AMK-terrein 13374. Uitgaande van de reeds geplaatste piketten bleek dat tot maximaal 20 m binnen de buitenbegrenzing van het archeologische terrein zou worden afgegraven. Begeleidingszone 2 ligt op de rechteroever (stootoever) van de centrale 19e eeuwse meanderbocht (kaartbijlage 1). Tijdens de veldverkenning bleek de ondergrond ten dele te bestaan uit een venige beekoverstromingsvlakte met goed geconserveerd organisch materiaal. Mogelijk is dit een zone waar een contemporaine beekdalvlakte is afgegraven. De overige stootoevers bleken te bestaan uit zandige beekbeddingafzettingen.

De archeologische begeleiding bestond uit het controleren van de niet-archeologische graafwerkzaamheden op 2 locaties (kaartbijlage 1: begeleidingszones 1 en 2). De begeleiding omvatte:

- visuele inspectie: tijdens de archeologische begeleiding zijn zowel de profielen als het vlak tijdens de ontgraving geïnspecteerd op de aanwezigheid van archeologische grondsporen en vondsten (aardewerkscherven, voorwerpen van steen, metaal, organische resten, etc.). De aangetroffen structuren en vondsten zijn gefotografeerd, getekend en beschreven;
- inspectie met behulp van een metaaldetector: het doel hiervan is het opsporen en registreren van metaalvondsten aan de oppervlakte van of op geringe diepte onder het aangelegde vlak. Met behulp van de metaaldetector zijn delen van vrijgelegde vlakken systematisch in raaien min of meer vlakdekkend onderzocht.

3.2 Resultaten

Veldverkenning

Ten tijde van de veldverkenning was reeds begonnen met het verwijderen van de (resten) van de bosschages langs de vloegreppels en het gedeeltelijk dempen van de toevoerslootjes en -greppels van de vloeiwiden. Omdat het hier niet ging om

archeologische resten *in sensu stricto* zoals omschreven in het PvE, is na melding aan het bevoegd gezag besloten om de begeleiding verder te concentreren op de graafwerkzaamheden langs de uitgezette piketlijn. De resultaten van het verkennende booronderzoek worden hieronder alleen op hoofdlijnen omschreven:

- boring 1: esdek (AA-horizont) op dekzand met een veldpodzolbodem.
- boring 2: locatie: hartlijn te graven meander. Afvallaag/dempingpakket.
- boring 3: locatie: hartlijn te graven meander. Beekeerdgrond (zandige/lemige AC profiel met roest en gley-verschijnselen). Op 35 cm -Mv is een mogelijk dumplaag onderzocht, bemonsterd (2x ca. 600 cc) en nat gezeefd over een zeef met een maaswijdte van 4 mm. Er bleken geen aanwijsbare archeologische indicatoren aanwezig. Hartlijn volgt geen oude 19e eeuwse loop.
- boring 4: locatie: hartlijn te graven meander. Als boring 3.
- boring 5: locatie: hartlijn te graven meander. Verstoorde podzolbodem in lemig dekzand (Oud Dekzand) met in de ondiepe ondergrond keileem. Hartlijn volgt geen oude 19e eeuwse loop.
- boring 6: idem als 5.
- boring 7: ophogingspakket (erosiemateriaal esrand) op sterk venige beekklei op humeus beddingzand.
- boring 8: idem als 7.
- boring 9: kronkelwaardafzettingen (19e eeuwse beekklei op zandige, siltarme beddingafzettingen).
- boring 10: locatie: oeverzone te graven meander. Afvallaag./dempingpakket. In de diepere ondergrond zeer grof, grindarm rivierzand (pleistocene riviervlakte).
- boring 11: locatie: hartlijn te graven meander. Afvallaag/dempingpakket.
- boring 12: beekklei op beddingafzettingen. Vanaf 160 cm -Mv is een veenlaag aangetroffen. Mogelijk een (zeer) oude restgeul (Laat Glaciaal/Vroeg Holocene?).
- boring 13: beekklei. Vanaf 30 cm -Mv sterk humeuze klei (restgeul?).
- boring 14: kronkelwaardafzettingen (beekklei op beddingafzettingen).

Uit het verkennend booronderzoek blijkt dat op een aantal locaties de middels piketten uitgezette hartlijn van de aan te leggen nieuwe meanders (kaartbijlage 1) niet gelokaliseerd is op de locatie van de gedempte oude Reggeloop. Dit is met name het geval ter hoogte van boringen 5 en 6. Het reliëf doet vermoeden dat eerder sprake is van dekzandafzettingen. Het bodemprofiel bestaat uit goed gesorteerd, fijn tot zeer fijn zand dat inderdaad geïnterpreteerd kan worden als dekzand. In de ondiepe ondergrond is een compacte leemlaag aangetroffen: mogelijk keileem. Voor dergelijke dekzandruggen, zeker langs natuurlijke beekdalen, geldt doorgaans een zeer hoge archeologische verwachting. Om de archeologische potentie van deze zone te bepalen, is op de hartlijn en daarbuiten een zeer summiere veldkartering

Figuur 6. Overzicht richting het zuid-zuidoosten van het aangelegde flauwe talud langs begeleidingszone 1 (zie kaartbijlage 1 voor de locatie). Zichtbaar zijn het plaggendek, het dekzandpakket en de oeverafzettingen (stootoevertingen) van de oude beekloop.

Figuur 7. De ontgraving ter hoogte van de boringen 1 en 2 (zie kaartbijlage 1 voor de locatie)

uitgevoerd. Een belangrijk deel bestond uit vrijwel braakliggende akker met een matige vondstzichtbaarheid. Er zijn aan het maaiveld geen archeologische resten aangetroffen. Derhalve is besloten om de begeleiding te concentreren op het af te graven deel van het AMK-terrein (begeleidingszone 1) en de stootoever ter hoogte van de boringen 7 en 8 (begeleidingszone 2).

Archeologie

De archeologische begeleiding in de zones 1 en 2 is uitgevoerd op respectievelijk 28 september en 1 oktober 2007. Binnen beide begeleidingszones zijn tijdens de graafwerkzaamheden geen (relevante) archeologische resten aangetroffen.

Begeleidingszone 1

De locatie waar mogelijk een laag met nederzettingsafval aanwezig is (ter hoogte van de bemonsterde boringen 3 en 4 in begeleidingszone 1) leverde geen archeologische resten of een archeologische laag op. Waarschijnlijk betreft het een deel van de oeverzone van de oorspronkelijke beek waar veel oeverbegroeiing voorkomt en grovere detritus en humeus zand is afgezet (figuur 6). Het deel van AMK-terrein 13374 waar een glooiend talud is aangelegd, bleek te bestaan uit een tot 80 cm dik plaggendek opgeworpen op dekzand waarin een relatief natte bodem is ontstaan (figuur 7). Het gaat waarschijnlijk om de lage flank van een in westelijke richting oplopende, geïsoleerde lage dekzandrug (figuur 3). Er zijn geen sporen en/of archeologische mobilia aangetroffen. De grotendeels gedempte oude beekloop bleek opgevuld met grove resten bouwpuin (hout en steen) en relatief recent afval (figuur 8).

Figuur 8. Verwijderen van het in de gedempte Reg-geloopte gedumpte materiaal ter hoogte van boring 1 (zie kaartbijlage 1 voor de locatie).

Begeleidingszone 2

Langs de stootoever van begeleidingszone 2 zijn over de gehele lengte van het talud de verwachte venige afzettingen op humeus beddingzand aangetroffen. Binnen het pakket beddingzand is 1 fragment roodbakend geglazuurd aardewerk aangetroffen. Dit fragment aardewerk kan globaal gedateerd worden in de 16e t/m 18e eeuw en fungeert als een datering *terminus post quem* (in ieder geval na/jonger dan) van het aangegraven pakket beekafzettingen. Gegeven de datering zijn de afzettingen langs de stootoever te interpreteren als restgeulafzettingen (humeus fijn zand afgedekt door een dunne laag verlandingsveen) van een (niet gekarteerde) beekloop uit de 16e t/m 18e eeuw.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Tijdens de archeologische begeleiding zijn in projectgebied De Tatums géén archeologische resten *in sensu stricto* aangetroffen. Wel is ten tijde van de begeleiding een in essentie middeleeuws vloeiveide (cultuur)landschap aangetroffen. In begeleidingszone 1 (AMK-terrein 13374) zijn onder het ter plaatse aanwezige en afgegraven plaggendeek geen archeologische sporen en/of artefacten aangetroffen. Hier bestaat de ondergrond uit relatief nat en laaggelegen dekzand. In begeleidingszone 2 is in beddingzand onder een afdekkende veenlaag 1 fragment aardewerk uit de 16e t/m 18e eeuw gevonden. In algemene zin kan worden gesteld dat de omstandigheden voor het doen van waarnemingen en het verzamelen van vondsten goed waren. De samenwerking met de uitvoerder is goed verlopen.

4.2 Aanbevelingen

Over de aard en structuur van archeologische resten en/of sporen in beekdalen is weinig bekend. Uit onderzoek blijkt dat ook in deze natte context archeologische vindplaatsen kunnen voorkomen die intact zijn gebleven onder dikke pakketten beekafzettingen. De herkenning en interpretatie van archeologische grondsporen en/of resten in de natte gebiedsdelen van het beekdallandschap staat echter nog in de kinderschoenen. Daardoor is de kans groot dat veel materiële resten en grondsporen niet als zodanig worden herkend en dat de informatiewaarde van de in de ondergrond bewaard gebleven vroegere beekdallandschappen niet als zodanig worden erkend.

Aanbevolen wordt om bij soortgelijke vervolprojecten, waarbij sprake is van een grote kans op het aantreffen van archeologische resten en/of grondsporen, voorafgaand aan de archeologische begeleiding/inspectie een kort bureau- en veldonderzoek te laten plaatsvinden (historisch kaartonderzoek, bestudering digitale hoogtemodellen, luchtfoto's en verkennend geo-archeologisch booronderzoek). De resultaten van dit onderzoek vormen dan het uitgangspunt voor het begeleiden van (kansrijke gedeelten van) de niet-archeologische graafwerkzaamheden en het duidelijker omschrijven van relevante begeleidings- en onderzoeksdoelen. Hierdoor wordt de archeologische inzet geoptimaliseerd zodat de kosten efficiënter en doelgerichter worden benut

Opgemerkt dient te worden dat bij het opstellen van de gebiedsvisie en gebiedsinrichting onvoldoende rekening is gehouden met de cultuurhistorische waarden van het Reggelandschap. Zelfs een minimaal uitgevoerde bureaustudie (historisch kaartanalyse, geomorfologie, archeologie) had kunnen leiden tot een andersoortige inrichting waarbij de nog bestaande functionele (watergerelateerde) historische landschapselementen ingepast hadden kunnen worden binnen de strikt functionele randvoorwaarden (natuur en water) die aan de gebiedsinrichting zijn gesteld.

Literatuur

Arcadis, 2001. Gebiedsontwikkeling langs de Regge. Arcadis-rapport in opdracht van de deelgebiedscommissie Hellendoorn. Project vecht Regge. *Arcadis-projectnummer* 110302/OA1/5M2/000638/LB. Arcadis regio Oost, Assen.

Brinkkemper, O., e.a. (red.), 1998. *Handboek ROB-specificaties*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

RACM, 2007. *Richtlijn archeologische verwachtingskaarten van beekdalen in Pleistocene Nederland*. Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Amersfoort/Zeist.

Robas Producties, 1990. *Historische Atlas Overijssel: chromotopografische kaart des Rijks, schaal 1:25.000*. Robas Producties, Den IJp.

Royal Haskoning, 2004. Startnotitie waterplan Hellendoorn. *Royal Haskoning projectnummer* 9P5989.A0. Royal Haskoning, Nijmegen.

Versfelt, H.J., 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland*. Heveskes Uitgevers, Groningen.

Wentink, S., 2007. *Programma van Eisen archeologische begeleiding De Tatums*. 't Oversticht, Zwolle.

Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland, schaal 1:50.000; Deel 3: Oost-Nederland 1830-1855*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.

Gebruikte afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische Monumentenkaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
-Mv	beneden maaiveld
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten

Verklarende woordenlijst

artefact	Alle door de mens gemaakte of gebruikte voorwerpen.
dekzand	Door de wind neergelegde fijnzandige afzettingen uit de laatste ijstijd die als een deken het landschap hebben bedekt. Dit heeft geresulteerd in een zwakgolvend landschap met lage ruggen.
enkeerdgrond	Dikke eerdgrond (= laag met donkere, min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen) ontwikkeld op zandgrond onder invloed van de mens; worden ook wel essen genoemd.
eolisch	Door de wind gevormd, afgezet.
es(dek)	Oud verhoogd bouwland, ontstaan door ophoging ten behoeve van bemesting. Voor de bemesting werden plaggen of met zand vermengde potstalmest opgebracht. In geval van een es is de opgebrachte laag ten minste 50 cm dik. De term es is gangbaar in Noord- en Oost-Nederland. In Midden-Nederland wordt gesproken van enk of eng en in Zuid-Nederland van akker of veld.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 9600 voor Chr. tot heden).
Laat Glaciaal	Laatste gedeelte van het Pleistoceen (ca. 15.500 tot 9600 jaar voor Chr.).
meander	Min of meer regelmatige lusvormige rivierbocht (meanderen = zich bochtig door het landschap slingeren).
meandergordel	Dat gedeelte van een stroomgordel waarbinnen de bedding van de rivier zich heeft verplaatst.
oeverafzetting	Overwegend kleiige afzettingen neergelegd in een smalle strook vlak langs een rivier.
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatswisselingen van gematigd warm tot zeer koud. Na de laatste IJstijd begint het Holoceen (ca. 9600 voor Chr.).
podzol	Bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van amorfe humus en ijzer wordt podzolering genoemd.
Prehistorie	Dat deel van de geschiedenis waarvan geen geschreven bronnen bewaard zijn gebleven.

Overzicht van figuren, tabellen en kaartbijlagen

- Figuur 1.** Ligging van projectgebied Reggeherstel De Tatums (rood); inzet: ligging in Nederland (ster).
- Figuur 2.** Uitsnede van een 19^e eeuwse Bonneblad (Robas Producties, 1990: blad 340 Hellendoorn; opgenomen 1882/1883). Helemaal rechts onderin is de molenkolk van de watermolen van Havezate de Schuilenburg zichtbaar. Centraal het systeem van haaks op de toenmalige beek aangelegde systeem van vloeiweddeslootjes.
- Figuur 3.** Hoogtemodel van het reliëf op maaiveldhoogte met toegevoegde schaduwing. Gegevens ontleend aan het Actueel Hoogtemodel Nederland. In rood en geel de ligging van escomplexen. In blauwgroen de globale ligging van de dalvlakte. In blauwwit de globale ligging van de meandergordels (bron: Adviesdienst Geoinformatie Rijkswaterstaat/AGI-ICT; bewerking RAAP).
- Figuur 4.** Geomorfologische/geomorfogenetische reconstructie van de dalvlakten van de Regge bij Tatums en Nijverdal-Eversberg. Hier komen brede dalvlakten voor waar in de ondergrond verschillende holocene meandergordels bewaard zijn gebleven bron: N. Willemse/RAAP).
- Figuur 5.** Hoogwatersituatie op 19 januari 2007 van De Tatums. De luchtfoto is genomen ter hoogte van de Schuilenburg richting het noorden (bron: Waterschap Regge en Dinkel/Aerofoto Brummen).
- Figuur 6.** Overzicht richting het zuidzuidoosten van het aangelegde flauwe talud langs begeleidingszone 1 (zie kaartbijlage 1 voor de locatie). Zichtbaar zijn het plaggendek, het dekzandpakket en de oeverafzettingen (stootoever) van de oude beekloop.
- Figuur 7.** De ontgraving ter hoogte van de boringen 1 en 2 (zie kaartbijlage 1 voor de locatie).
- Figuur 8.** Verwijderen van het in de gedempte Reggelooop gedumpte materiaal ter hoogte van boring 1 (zie kaartbijlage 1 voor de locatie).
- Tabel 1.** Geologische en archeologische tijdschaal.
- Kaartbijlage 1.** Projectgebied Reggeherstel De Tatums: resultaten archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden.